

ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมมิกาย

AN ANALYTICAL STUDY OF DHARMA APPEARED IN THE CEREMONY OF ANAMNIKAYA SANGHA

ดร.จักรพงษ์ ทิพสุ่งเนิน¹, ดร. พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา², พระทินวงศ์ วงศ์แวง³,

ดร.สุริยา แสงอินตา⁴, กมลทิพย์ สุพร⁵

สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14^{1, 2, 4}, โรงเรียนศรีวิชาวิทยา³

สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 7⁵

Dr.Jakkapong Thipsungnoen¹, Dr. Phra Phisit Sriwicha², Phra Tinnawong Wongwaeng³,

Dr.Suriya Saenginta⁴, Miss.Kamontip Suporn⁵

Office of the Buddhist Studies Area, General Education Division, Area 14^{1, 2, 4}, Sriwichavittaya school³,

Office of the Buddhist Studies Area, General Education Division, Area 7⁵

Corresponding Author E-mail: Pumjakkapong@gmail.com¹, Mahayantour@gmail.com²

Tinwong95@gmail.com³, Suriya5179@hotmail.com⁴, Kamontip_007@hotmail.com⁵

(Received : October 12, 2025; Edit : October 21, 2025; accepted : October 26, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในพิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมมิกายในประเทศไทย โดยเฉพาะหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญอุทิศ โดยการศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยพิธีกรรมการทำบุญอุทิศ เช่น พิธีงเด็ก และ ทิ้งกระจาด คือ การมุ่งเน้นการปฏิบัติเพื่อสร้างบารมี ละชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส ตามแก่นแท้หัวใจหลักของพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธี 3 ประการ คือ การปฏิรูป การปฏิวัติ และการบัญญัติข้อธรรมขึ้นใหม่ ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์อนัมมิกายที่มาพร้อมพิธีกรรม อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการปฏิรูป และการปฏิวัติคำสอนของลัทธิเต๋าและขงจื๊อ เข้ากับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในพิธีกรรม มี 2 อย่าง คือ อามิสบูชา พิธีกรรมที่ต้องบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และ ปฏิบัติบูชา คือ พิธีกรรมที่ต้องเน้นการบูชาด้วยปฏิบัติ และยังมีหลักธรรมคำสอนอื่นๆ ที่สอดแทรกในพิธีกรรมด้วย เช่น เมตตากฎในการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ และความกตัญญูต่อผู้ที่มีพระคุณหรือกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เช่น พิธีงเด็ก ซึ่งเป็นหลักธรรมเรื่องความกตัญญูและบูชาคนที่ควรบูชา สอนให้คนรู้จักความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการระลึกถึงคุณงามความดี มีความศรัทธาในการประกอบพิธีกรรมทำบุญอุทิศตามความเชื่อทางศาสนา และการบำเพ็ญบารมี เช่น ทานบารมี ศีลบารมี เป็นต้น

นอกจากนี้ พิธีกรรมยังเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่ปลายทาง คือ บรมสุขที่มีแดนสุขาวดีเป็นเป้าหมาย โดยการภาวนาพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้าตามความเชื่อแบบพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งสะท้อนผ่านความศรัทธาและความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

คำสำคัญ: หลักธรรม, พิธีกรรม, คณะสงฆ์อนัมมิกาย

Abstract

The purpose of this article is to study and analyze the Buddhist doctrines embedded in the rituals of the Annamnikaya monastic order in Thailand, with particular emphasis on the doctrines manifested in merit-dedication rituals. The study is based on an examination of relevant documentary sources. The merit-dedication rituals, such as the Kong Tek and Ting Kradat ceremonies, focus on the cultivation of perfections (pāramī) through the practice of abstaining from evil, performing good deeds, and purifying the mind-core principles that represent the essence of Buddhism.

The Buddha employed three approaches in disseminating his teachings: reform, revolution, and the establishment of new doctrines. Accordingly, the propagation of Buddhism by the Annamnikaya order through ritual practices may be regarded as a reform and transformation of Taoist and Confucian teachings, integrated with Buddhist thought. The doctrines expressed in these rituals can be categorized into two forms: (1) Āmisapūjā-worship through material offerings, and (2) Paṭipattipūjā-worship through practical conduct.

In addition, other doctrinal teachings are interwoven within these rituals, such as loving-kindness and compassion (mettā and karuṇā) expressed through the bodhisattva ideal, and gratitude and filial piety toward benefactors or ancestors. The Kong Tek ceremony, for instance, exemplifies the doctrine of gratitude and the veneration of those worthy of respect. It teaches adherents to remember and honor their deceased ancestors by reflecting upon their virtues and performing merit-dedication rituals with faith and devotion, thereby cultivating perfections such as generosity (dāna-pāramī) and moral discipline (sīla-pāramī).

Moreover, these rituals serve as a practical path leading toward the ultimate goal-supreme bliss-with Sukhāvatī, the Pure Land, as the final destination. This is achieved through the recitation and contemplation of the name of Amitābha Buddha, in accordance with the Mahāyāna Buddhist tradition. Such practices reflect the faith and devotion characteristic of Mahāyāna Buddhism.

Keywords: Dharma, Ceremony, Anamnikaya Sangha

บทนำ

ในปัจจุบันบทบาทสำคัญของคณะสงฆ์อนัมนิกาย คือ การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนโดยใช้พิธีกรรมนำหน้าในการเพิ่มประสิทธิภาพการเผยแผ่ ซึ่งมีทั้งพิธีกรรมที่เป็น อามิสบูชา พิธีกรรมที่ต้องบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และ ปฏิบัติบูชา เพื่อที่จะดำรงความเชื่อ ความศรัทธา หลักธรรมคำสอนและเผยแผ่ให้สังคมเข้าถึงได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง ซึ่งหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีมากมายจุใจไม่ในป่าใหญ่ แต่จะมีคำสอนใดบ้างที่ทำให้ประชาชนชาวพุทธได้สนใจที่จะนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตตามแนวทางจิตของตน

ซึ่งที่ผ่านมาพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกายยังขาดการศึกษาในเชิงลึก โดยส่วนใหญ่จะมองพิธีกรรมเพียงแค่เปลือกนอกโดยไม่เข้าใจในหลักธรรมคำสอนที่ซ่อนอยู่ในพิธีกรรม ซึ่งอาจทำให้ความสำคัญนี้ขาดหายไป จึงต้องมีการค้นคว้าและนำเสนอผ่านแนวคิดทางวิชาการ พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการปฏิบัติพิธี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2552 : 9) การที่มีพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาก็น่าสนใจเพราะเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในด้านของพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมจะมีความสำคัญกับศาสนาได้นั้น ต้องมีหลักคำสอนที่สอดแทรกในพิธีกรรมด้วย (พระจักรพงษ์ คันดิน (ทิพสูงเนิน), 2557 : 2)

พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น ถ้าสอดแทรกหลักธรรมคำสอนลงไป เพื่อเป็นแนวทางให้ประชาชนได้เข้าใจธรรมะ และได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ย่อมเป็นหนทางที่ดีและมีประโยชน์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการดำรงคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านทางพิธีกรรม และยังเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นจึงถือได้ว่า พิธีกรรมมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกด้านที่ไม่ควรมองข้าม ความเชื่อในพิธีกรรมนั้น มักจะมีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจ โดยเฉพาะในเรื่องของความคิดดีหรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น ย่อมต้องมุ่งสอนให้ประชาชนได้ละในความชั่ว ทำแต่กรรมดี พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างทานบารมี คือ การบำเพ็ญพระโพธิสัตว์ของชาวพุทธมหายาน สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ ทานบารมีนั่นเอง

พิธีกรรมเป็นการเข้าถึงการบูชาต่อสิ่งที่เราเคารพ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การบูชาด้วยสิ่งของ เรียกว่า อามิสบูชา และ 2. การบูชาด้วยการเจริญภาวนา การฝึกฝนจิตใจ ซึ่งเรียกว่า การปฏิบัติบูชา

นั่นเอง ในพระสูตรของมหายาน มีการกล่าวถึงพุทธเกษตรแห่งหนึ่งอยู่บ่อยๆ พุทธเกษตรนี้ว่ากันว่าเป็นพุทธเกษตรที่รุ่งเรืองสมบูรณ์ด้วยสิ่งต่างๆ มากที่สุดในบรรดาพุทธเกษตรทั้งหมดที่มีอยู่ในจักรวาลนี้ พุทธเกษตรนี้ชื่อว่า สุชาวดีพุทธเกษตร (สมภาร พรหมทา, 2534 : 142)

ศาสนามีการแสดงออกให้เห็นได้ชัดเจนอยู่ 2 ทาง คือ

1. ทางใจ คือ ศรัทธาและความเชื่อ อันเป็นระบบทางความคิด ซึ่งเกิดขึ้นกับจิตใจโดยเฉพาะ
2. ทางกาย คือ พิธีกรรม (RITUAL) เป็นการแสดงออกตามพฤติกรรมที่ต้องปฏิบัติ โดยความสัมพันธ์กับบรรดาสังการเหล่านั้น เป็นการยืนยันในความเคารพภักดี การประกอบพิธีกรรม ช่วยให้เกิดความมั่นใจ เกิดกำลังใจ ความปลุกปลอบใจ (รศ.นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2542 : 22) พระพุทธเจ้าทรงวางแนวทางไว้เป็นแนวทางสำคัญ เพื่อสาวกจะได้ถือเป็นหลักในการออกไปเผยแผ่พระศาสนา อันเรียกว่า “โอวาทปาติโมกข์” ซึ่งมีหลักการสำคัญที่วางไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. การสอนไม่ให้ทำความชั่วทั้งปวง
2. การสอนให้ทำแต่ความดี
3. การสอนให้ทำจิตใจของตนให้ผ่องใส ซึ่งเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา และมีแนวคิดที่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมด้วย และมีเนื้อหาสาระที่ทำให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นคำสอนที่เน้นให้คนทำแต่ความดีนั่นเอง ซึ่งการสร้างบารมีก็ยังปรากฏในคติความเชื่อเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในการสร้างบารมีด้วย บางคติเชื่อกันว่า พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญพระบารมี 10 ประการ มี ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฐาน เมตตา อุเบกขา และสร้างสมบุญบารมี พร้อมด้วยคุณธรรมความดีอย่างสูงสุดทุกชาติไป (ภิญโญ ทัศนะพยัคฆ์, 2511 : 4-5)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกายก็จะมีสอดแทรกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอยู่ด้วย และยัง

พบว่า พิธีกรรมมี 2 แบบ คือ พิธีกรรมที่มาจากพุทธบัญญัติของของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เอง และพิธีกรรมที่ผสมผสานลัทธิอื่นๆ เช่น ลัทธิเต๋าและขงจื้อ รวมไปถึงการผสมผสานกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นอื่นๆด้วย

1. พิธีกรรมที่สวดแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนา ก็พบว่า พิธีกรรมเป็นแนวทางที่ให้ประชาชนก้าวไปสู่ผลของการปฏิบัติดี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาก็จะมุ่งเน้นให้เกิด ทาน ศีล และภาวนา โดยเฉพาะความศรัทธาและความเชื่อที่มีในพิธีกรรม ย่อมทำประชาชนที่ศรัทธาได้ละเว้นในการทำกรรมชั่ว เกรงกลัวในบาป และยังนำหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ซึ่งกล่าวได้ว่า พิธีกรรมจะเป็นสะพานที่เชื่อมเราไปสู่การสร้างบารมี สร้างคุณงามความดีนั่นเอง

2. พิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมนิกาย ก็ยังพบว่ามี 2 รูปแบบ คือ

2.1 เป็นพิธีกรรมที่มาจากพุทธบัญญัติของพระพุทธเจ้าโดยตรง เพื่อให้สาวกปฏิบัติตาม

2.2 พิธีกรรมเกิดจากการปฏิรูปโดยการนำมผสมผสานกับ ลัทธิ หรือ วัฒนธรรมในท้องถิ่นจนเกิดเป็นพิธีกรรมใหม่ๆ

3. พิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมนิกาย ยังมีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในลัทธิเต๋า และ ขงจื้อ โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เหมือนดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตญญูตเวทิตา ความกตัญญูตเวทิตาเป็นเครื่องหมายแห่งคนดี” เมื่อความเชื่อเรื่องการกตัญญูได้ผสมผสานกับความเชื่อของลัทธิเต๋าและขงจื้อ จนทำให้เกิดพิธีกรรมที่ชาวพุทธฝ่ายมหายานเรียกว่า พิธีงัดเด็ก หรือการทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับคำสอนที่ปรากฏในพิธีกรรม

1. ศีลที่ปรากฏในพิธีกรรม

ว่าด้วยเรื่องของศีลที่ได้สอดแทรกในพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกาย

จากการศึกษาเรื่องศีลในพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกาย ก็พบว่า ปรากฏในพิธีกรรมโดยเฉพาะเทศกาลกินเจ ซึ่งคำว่า “เจ” ในภาษาจีนนั้น จะมีความหมายในทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คือ “อุโบสถศีล” เพราะคำว่า “กินเจ” ตามความหมายที่แท้จริงแล้ว คือ การรับประทานอาหารก่อนเที่ยงวัน ดังเช่น ชาวพุทธเถรวาทถือคือ “อุโบสถศีล” หรือ “การรักษาศีล 8” จะต้องงดเว้นหรือไม่รับประทานอาหารหลังจากเที่ยงวันไปแล้วนั่นเอง ถ้ามนุษย์เราให้เกียรติแก่ตัวเอง รู้จักรักศักดิ์ศรีของตัวเอง ถือศีลในอาชีพเสียอย่างหนึ่ง สังคมของเราจะไว้วางใจกัน ถือศีลในอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นประกอบอาชีพอะไร ชื่อสัตย์สุจริตในอาชีพสนทนสนม รักใคร่กัน ประกอบอาชีพร่วมกัน เข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน สุขด้วยกัน ทุกข์ด้วยกัน ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ไว้วางใจกันได้ เป็นสุขด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย สุขใจ สบายใจ เป็นที่ไว้วางใจ (อ.วศิล อินทสระ, 2562 : 31)

แต่การถืออุโบสถศีลของชาวพุทธฝ่ายมหายานนั้น จะไม่กินเนื้อสัตว์ จึงเรียกการไม่กินเนื้อสัตว์รวมอยู่กับคำว่ากินเจด้วย ซึ่งก็ถือว่าเป็นการถือศีลอีกแบบหนึ่ง เพราะในปัจจุบันผู้ที่รับประทานอาหารเจ ถึงแม้จะรับประทาน 3 มื้อก็ตาม ก็ยังคงเรียกว่าถือศีลกินเจเช่นกัน ซึ่งในความหมายก็คือคนกินเจ ไม่เพียงแต่ไม่กินเนื้อสัตว์ แต่ยังคงดำรงตนอยู่ในศีลอันบริสุทธิ์ ทั้งทางกาย วาจา และใจ จึงถือว่าการถือศีลกินเจที่แท้จริง ดังนั้น เราจะมีก้นชินกับคำว่า ถือศีลกินเจ ตามพิธีกรรมประเพณีของชาวพุทธฝ่ายมหายานในประเทศไทย เพราะศีลที่เราปฏิบัติย่อมนำมาซึ่งความสุข ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ศีลเป็นข้อปฏิบัติที่ส่งผลให้เกิดความสงบสุขในด้านสังคม คนที่รักษาศีลอย่างเดียว อาจจะไม่ได้รับความสุขทางจิต เพราะจิตยังไม่ได้รับการอบรม ดังนั้น ผู้ที่หวังความสุขทางจิต จึงต้องทำจิตให้สงบจากกิเลส การทำจิตให้สงบจากกิเลสเรียกว่าสมาธิ ผู้ที่มีความสุขเพราะศีล และมีใจสงบเพราะสมาธิ (รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน รศ.ทวี ผลสมภพ, 2541 : 30)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การรักษาศีลที่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ได้สอดแทรกในพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกาย คือ พิธีกรรมที่ปรากฏในเทศกาลถือศีลกินเจ ซึ่งอาจจะมีความคล้ายคลึงกันกับพระสงฆ์เถรวาท คือ อุโบสถศีล แต่พระสงฆ์ฝ่ายมหายานใช้การคำว่ารักษาศีล เป็นการถือศีลกินเจ เพื่อดำรงตนอยู่ในศีลอันบริสุทธิ์ ทั้งทางกาย วาจา และใจ เพราะศีลที่เราปฏิบัติย่อมนำมาซึ่งความสุข ทั้งทางกาย วาจา และใจ ศีลเป็นข้อปฏิบัติที่ส่งผลให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม

2. สมานธิที่ปรากฏในพิธีกรรม

ว่าด้วยเรื่องของสมานธิที่สอดแทรกในพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกาย

โดยเฉพาะพิธีกรรมบางอย่างต้องนำหลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจให้เกิดสมานธิ เพราะการทำสมานธิ ต้องเลือกวิธีที่เราถนัด เช่น ชาวพุทธฝ่ายมหายาน เวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ก็จะมีการเอ่ยถึงพระนามของพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ เพราะพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ

1. พิธีกรรมที่เน้นการบูชาด้วยสิ่งของ เรียกว่า อามิสบูชา

2. พิธีกรรมที่เน้นการบูชาด้วยการเจริญภาวนา การฝึกฝนจิตใจ ซึ่งเรียกว่า การปฏิบัติบูชา เพราะการเจริญภาวนา และการฝึกฝนจิตใจให้ไม่เกิดความฟุ้งซ่าน เมื่อทำสิ่งนี้แล้ว ย่อมทำให้เกิดสมานธิ เป็นการสร้างบารมีด้วยการปฏิบัติบูชา

ส่วนการทำสมานธิได้นั้น บางครั้งต้องใช้ มหากุศลโลบาย โดยเฉพาะครั้งหนึ่งที่ พระพุทธเจ้าได้สอนสาวก โดยครั้งหนึ่ง พระจูฬปันถก ผู้ที่ท่องจำพระคาถากับพระพี่ชายนานถึง 4 เดือน ท่องอย่างไรก็จำไม่ได้สักที พระผู้เป็นพี่ชายจึงไล่ให้ลาสิกขา ส่วน พระจูฬปันถก จึงได้ไปกราบลาพระพุทธเจ้า เพื่อลาสิกขา ส่วนพระพุทธเจ้าก็ได้มอบผ้าขาวให้ 1 ผืน แล้วให้ท่องภาวนาคำว่า “โรโซ ทรณิ โรโซทรณิ” ซึ่งแปลเป็นใจความว่า (ผ้าเช็ดธุลี ๆ) พร้อมให้ใช้มือลูบคลำผ้าผืนนั้นทุกครั้งที่ท่องภาวนา เมื่อ พระจูฬปันถก ได้รับผ้ามาแล้ว ก็รู้สึกเอิบอิ่มใจ แล้วเริ่มต้นปฏิบัติตามด้วยการท่องภาวนา พร้อมลูบคลำผ้าผืนที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้ หลังจากนั้นไม่นาน ผ้าที่ขาวสะอาดบริสุทธิ์ผืนนั้น ก็เริ่มเปลี่ยนสี มีความหมองคล้ำสกปรก เมื่อพระจูฬปันถกได้เห็นดังนั้น จึงคิดขึ้นได้ว่า ผ้าผืนนี้แต่เดิมมีสีขาว แต่อาศัยการถูกต้องสัมผัส จึงกลายกลายเป็นผ้าที่หมองคล้ำและสกปรก เปรียบดังสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ แล้วเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ยกผ้าผืนนั้นขึ้นเป็นอารมณ์ และได้บรรลุพระอรหัตผล นี่เป็นมหากุศลโลบายวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้กับพระจูฬปันถก จนได้บรรลุถึงพระอรหัต

ดังนั้น ถ้าใช้หลักธรรมคำสอนที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม เพื่อให้เป็นกุศลโลบายในการสอน เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึง การสร้างบารมี สร้างคุณงามความดี ก็ถือว่าเป็นหนทางที่ถูกต้องตามแบบอย่างของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายมหายาน ถือว่า กุศลโลบาย เป็นอุดมคติ 1 ใน 3 วิธี โดยกุศลโลบาย หรือ มหาอุบาย นั้น หมายถึง พระโพธิสัตว์จะต้องมีกุศลโลบายในการสั่งสอน และช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์ เพื่อให้พ้นทุกข์ กุศลโลบายนี้ถือเป็นอุบายเบื้องต้นในการใช้เป็นวิธีสอน และเป็นวิธีที่จะปฏิบัติไปสู่ความพ้นทุกข์ตามแนวทางของพระโพธิสัตว์หรือตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา มหายาน พิธีกรรมจะเป็นวิธีการสร้างบารมีได้นั้น ก็ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาเป็นกรอบในการยึดถือปฏิบัติจึงจะเกิดความสุขที่แท้จริง

3. คำสอนที่ก่อให้เกิดปัญญาเพื่อความหลุดพ้นที่ปรากฏในพิธีกรรม

ว่าด้วยเรื่องของปัญญาที่เป็นหลักธรรมคำสอนที่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรม

หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่สอดแทรกในพิธีกรรม ซึ่งเน้นให้เกิดปัญญา มีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คือ หลักแห่งโพธิสัตว์ภูมิ ซึ่งพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานทุกนิกายยอมรับนับถือ และทุกนิกายย่อมมุ่งหมายโพธิสัตว์ภูมิ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดพุทธภูมิ บุคคลที่จะบรรลุพุทธภูมิได้ต้องผ่านการบำเพ็ญจริยธรรมแห่งโพธิสัตว์มาก่อน (วศิธ อินทสระ, 2541 : 31) หลักที่เราถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ก็คือคำไทยที่สรุปพุทธพจน์ง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า “เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์” ภาษาพระหรือภาษาบาลีว่า สพพ ปาปสส อกรรม กุสสสุสุมปทา สจิตตปริโยทปนเ อตฺ พุทธานสาสนิ แปลให้เต็มเลยว่า “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้เพียบพร้อม การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554 : 16) ซึ่งพิธีกรรมบางอย่าง เน้นให้เราละเว้นในความชั่ว ประกอบกรรมดี และฝึกจิตใจตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส จึงเป็นหลักธรรมคำสอนที่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมด้วย

พระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาในศาสนาแบบธรรมชาตินิยมอื่น ๆ ก็เปรียบเหมือนกับแพทย์ที่แนะนำเราว่าควรทำอย่างไรบ้าง เพื่อให้ชีวิตมีความสุข แพทย์ไม่ใช่พระเจ้า เราไม่จำเป็นต้องเชื่อฟังหรือเคารพยำเกรงแพทย์ การปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์

เป็นเรื่องที่เราแต่ละคนจะต้องไตร่ตรองและตัดสินใจเอง จริยธรรมในศาสนาแบบธรรมชาตินิยม จึงเป็นเรื่องที่อิงอยู่กับปัญญาและการตัดสินใจของมนุษย์ (ปรีชา ช่างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา, 2543 : 131-132) ปัญญามากก็ทำให้จิตใจเป็นอิสระ มีความสุข โล่งโปร่ง แก้ปัญหาได้ เรียกว่าเป็นตัวปลดปล่อย คือ liberate จิตใจ เพราะฉะนั้น ชีวิตทั้ง 3 ด้าน ของมนุษย์ คือ พฤติกรรม จิตใจ ปัญญา จึงเคลื่อนไปด้วยกันเป็นระบบแห่งกระบวนการที่อาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์จึงต้องพัฒนาไปด้วยกันพร้อมกันทั้ง 3 ด้าน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554 : 149)

สรุปได้ว่า ปัญญาที่ปรากฏในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรม โดยเฉพาะการบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์ต้องมี ต้องใช้ปัญญาในการใช้ มหากุศลภายในการขัดเกลาผู้คนที่ขาดที่พึ่ง ให้มีที่พึ่งและยังคอยสั่งสอนโดยใช้หลักธรรมคำสอนที่เน้นให้ประชาชนได้ ละความชั่ว ทำความดี และทำให้จิตใจให้ผ่องใส เพราะถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทางพระพุทธศาสนา และการนำหลักธรรมคำสอนในเรื่องความเมตตาธรรมมาใช้ในการสั่งสอนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

4. คำสอนเรื่องทาน และการภาวนาที่ปรากฏในพิธีกรรม

4.1 ว่าด้วยเรื่องทานที่ปรากฏในพิธีกรรม

ในปัจจุบันประเพณีพิธีกรรมของชาวพุทธฝ่ายมหายาน จะเน้นเรื่องการบำเพ็ญตนตามแบบอย่างของพระโพธิสัตว์ ส่วนพิธีกรรมที่สอดแทรกด้วยหลักการให้ทาน ก็จะปรากฏในการทำบุญทั้งกระเจดีย์ ซึ่งสอนให้คนได้รู้ความเห็นอกเห็นใจกัน มีความเมตตา เกิดความ สามัคคี และยังนำมาซึ่งการแจกทาน นำสิ่งของมาร่วมในพิธีทั้งกระเจดีย์ จัดตั้งกองการกุศล เพื่ออุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณไร้ญาติ ตามคติความเชื่อของชาวพุทธฝ่ายมหายาน จากนั้นนำของที่เช่น ข้าว ไข่ ซึ่งมีทั้ง ข้าวสาร อาหารแห้ง เครื่องนุ่งห่ม ยา วัคซีน และสิ่งของต่างๆ นำมาทำการบุญอุทิศ พร้อมกับแจกเป็นทานต่อไป

หลักธรรมคำสอนที่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรม โดยสอนประชาชนได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามจริตของตน โดยมี 6 ประการด้วยกัน หรือที่เรียกว่าจริต 6 คือ

1. รากะจริต คนบางคนอาจมีความประพฤติหนักไปทาง รักสวย รักงาม
2. ศรัทธาจริต คนบางคนอาจมีความประพฤติหนักไปทางด้านจิตใจ และมีจิตใจที่โน้มไปในความเลื่อมใสโดยง่าย
3. โทสจริต คนบางคนมีความประพฤติหนักไปในด้าน เป็นคนใจร้อน หงุดหงิดง่าย
4. พุทธจริต คนบางคนมีความประพฤติหนักไปทางการใช้ความคิดและมักพิจารณาสิ่งต่างๆ โดยคิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล มองเรื่องต่างๆ ตามสภาพความเป็นจริงโดยไม่มีอารมณ์ปรุงแต่ง
5. โมหจริต คนบางคนอาจมีความประพฤติหนักไปทางเล่ห์เหลี่ยม และเหงามีความสงสัยสงสัยสงสัย มีความงมงาย
6. วิทกจริต คนบางคนอาจมีความประพฤติหนักไปทางการนึกคิดจับจด มีความฟุ้งซ่าน ดังนั้น การสอนโดยใช้จริตของคนก็เพื่อให้คนได้เข้าถึงความจริงที่ถูกต้องตามสิ่งที่ตนชอบ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การให้ทานที่ปรากฏในพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกายนั้น จะเห็นได้ในพิธีกรรมต่างๆ ยกตัวอย่าง เช่น พิธีไทยทั้งกระเจดีย์แจกทาน โดยมีการจัดตั้งกองกลางการกุศล เพื่ออุทิศบุญให้แก่ดวงวิญญาณที่ไร้ญาติขาดมิตร หลังจากนั้นยังนำสิ่งของต่างๆ ที่นำมาจัดตั้งกองการกุศลอุทิศบุญเสร็จแล้ว ยังนำมาเพื่อแจกเป็นทานต่อไปด้วย

4.2 ว่าด้วยเรื่องภาวนาที่ปรากฏในพิธีกรรม

พิธีกรรมรวมไปถึงการบูชา คือการแสดงความเคารพบุคคลที่เรานับถือ ยกย่อง เลื่อมใสในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบุคคลคนนั้น ซึ่งการบูชาแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

1. อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยสิ่งของเช่น การนำดอกไม้ ธูปเทียนไปบูชาพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ก็ถือเป็นอามิสบูชา และ
2. การปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการเจริญสมาธิภาวนา การฝึกจิตให้ไม่ฟุ้งซ่าน รวมไปถึงการบูชาและ

ภาวนาระลึกถึงพระรัตนตรัย เป็นต้น เพราะการภาวนาพระนามของ พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์เป็นประจำ ย่อมจะทำให้จิตใจผ่องใส มีความสงบสุขทั้งทางกายและทางใจ โดยเฉพาะชาวพุทธฝ่ายมหายาน ที่มีความเชื่อในการสวดมนต์บูชาพระนามของ พระอามิตาพุทธเจ้า เพื่อมุ่งหวังให้ตนเองและผู้อื่นได้เข้าถึงบรมสุข ถึงแม้เสียชีวิตไปแล้วก็ยังมุ่งหวังให้ไปเกิดยังดินแดนสุขาวดี อันเป็นดินแดนแห่งความสุขอันเป็นนิรันดร์

ดังนั้น พิธีกรรมในเชิงปรัชญาฝ่ายมหายาน ใช้ความรู้เรื่องพิธีกรรมที่สอดแทรกด้วยคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการทำบุญเพื่อหวังความสุขโดยมีพุทธเกษตรแดนสุขาวดีเป็นเป้าหมาย จึงได้มีกุศโลบายในการสร้างบารมี โดยเฉพาะเรื่องแดนสุขาวดี เพื่อให้เป็นเครื่องยึดให้ประชาชนได้หมั่นสร้างคุณงามความดี เพราะการทำบุญของชาวพุทธสิ่งที่หวัง คือ สวรรค์สมบัติ เพราะชาวพุทธฝ่ายมหายาน รู้จักสุขาวดีเพราะการทำบุญก็หวังว่าเมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว ขอได้พบความสุขคือได้อยู่ในดินแดนแห่งความสุข คือ สุขาวดีพุทธเกษตร นั่นเอง ซึ่งการบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์ต้องมี มหากุศโลบายในการขัดเกลาผู้คนที่ขาดที่พึ่ง ให้มีที่พึ่งและยังคอยสอนเรื่อง การละชั่ว ทำดี และจะทำให้จิตใจผ่องใส เพราะถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา และการนำหลักธรรม เรื่องความเมตตามาใช้ในการสอนให้เป็นรูปธรรม เช่น ความเป็นพระโพธิสัตว์ที่เราชาวพุทธรู้จักกันคือ พระมหาโพธิสัตว์กนิษฐา ซึ่งนิยมนำมาเป็นปางนักบวชหญิง เพราะถือว่าความเมตตาล้วนเป็นเพศที่อ่อนโยน คือเพศหญิงนั่นเอง โดยยกตัวอย่าง เช่น การมีเมตตาต่อบุตร คอยเลี้ยงดูบุตร และการเอาใจใส่บุตร เพศหญิงจะรู้สึกมีเมตตาเอ็นดูบุตรมากกว่าเพศชาย ดังนั้น ในเชิงปรัชญาฝ่ายมหายาน จะเห็นได้ว่าชาวพุทธฝ่ายมหายาน จะมีความเชื่อ และความศรัทธาต่อพระโพธิสัตว์กวนอิมมาก และยังนิยมนำรูปเคารพเป็นเพศหญิง ส่วนพิธีกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นนั้น จึงเน้นเรื่อง ความเมตตา ตามแบบอย่างของพระโพธิสัตว์กวนอิม ที่เป็นหลักในการสร้างบารมี

สรุป

สรุปแนวคิดที่สำคัญ คือ พิธีกรรมของพระพุทธศาสนานั้น แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากการบัญญัติในคำสอนของพระพุทธเจ้า และพิธีกรรมที่นำมาผสมผสานกันกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ พิธีกรรมที่กล่าวถึงในการบูชา ซึ่งมีในมงคล 38 ประการ โดยมี 1 ประการที่ได้กล่าวถึงการบูชา โดยมีพุทธพจน์ที่ว่า “บูชา จ ปุชนียาน เอตมมม คมมุตตม” ซึ่งมีความหมายว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งการบูชาก็ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมของศาสนาด้วย เช่น การบูชาในทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ซึ่งอาจตรงกับพิธีกรรมของพระสงฆ์อนัมนิกาย ที่ประกอบพิธีกึ่งเด็ก ซึ่งเป็นหลักธรรมเรื่องความกตัญญูและบูชาคนที่ควรบูชา สอนให้คนรู้จักความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นจึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามความเชื่อความศรัทธา เช่น ความเชื่อเรื่องการเซ่นไหว้ บูชาต่อบรรพบุรุษ ซึ่งชาวพุทธฝ่ายมหายานนั้น มีความเชื่อในเรื่องการไหว้ การบูชาบรรพบุรุษ ในพิธีของชาวพุทธฝ่ายมหายาน เช่น พิธีกึ่งเด็ก เป็นพิธีที่เน้นในเรื่องความกตัญญู ที่ระลึกถึงบรรพบุรุษและบุญคุณของบิดา มารดา หรือญาติพี่น้องที่เสียชีวิต โดยการทำบุญอุทิศให้ เพื่อหวังที่จะตอบแทนบุญคุณในครั้งสุดท้าย และการไหว้บุคคลที่ควรบูชา ซึ่งบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน แต่พระรัตนตรัย ถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่ง

ดังนั้น พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาจึงขาดไม่ได้ ด้วยเหตุผลนี้ การแสดงออกด้วยการศรัทธาต่อสิ่งสูงสุดในศาสนาที่ตนเองนับถือจึงสำคัญ ทุกคนต้องเคารพและมีความเชื่อ และจิตใจของคนจะจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ตนเคารพ นับถือเหมือนกัน แต่ในด้านของรูปแบบที่มีความหลากหลาย มีเจตนาเหมือนกัน คือ มีความศรัทธาว่าทำอย่างนั้นดี และสามารถทำได้ตลอดเวลาที่คนเหล่านั้นยังมีความเชื่อหรือศรัทธาอยู่

องค์ความรู้ที่ได้

พิธีกรรมมีความสำคัญที่สอดแทรกด้วยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และยังมีความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย พิธีกรรมเปรียบเหมือนเป็นสะพานที่ให้ผู้คนได้ข้าม เพื่อเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทาง คือ บรมสุขหรือความพ้นทุกข์ อาจเรียกได้ว่ามี พุทธเกษตร คือ แดนสุขาวดีเป็นที่หมายตามความเชื่อแบบพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั่นเอง ถ้าเราจะศึกษาตามหลักธรรมคำสอน ตามพระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า โดยมีพระบาลีที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทามิ,

เจตยิตวา กัมมํ กโรมิ กาเยน วาจาเย มนสา” ซึ่งแปลว่าเป็นใจความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม ดังนั้นการกระทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ย่อมเป็นกรรม และถ้าเราศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมอย่างท่องแท้แล้ว ก็จะรู้ว่าเจตนาอันสำคัญ องค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม ซึ่งมีเจตนาที่จะให้คนได้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะพิธีกรรมต่างๆ ต้องมีศรัทธาจริตประกอบด้วย เมื่อคนมีศรัทธาแล้ว จึงสอนให้ในสิ่งที่ถูกต้องตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ละเว้นชั่วทั้งปวง สร้างบารมีในการประกอบคุณงามความดี และหมั่นเพียรทำจิตใจให้ผ่องใส

สุดยอดของมนุษย์ คือ พุทธะ

แก่นแท้ของธรรมชาติ คือ ธรรมะ

อุดมคติของสังคม คือ สังฆะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554)

จึงสรุปได้ว่า พิธีกรรมในคณะสงฆ์อนัมนิกาย และเป็นพิธีกรรมมีหลักธรรมคำสอนที่ผสมผสานระหว่างลัทธิเต๋าและขงจื๊อ แม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ท่านทรงใช้วิธี 3 ประการ คือ การปฏิรูป การปฏิวัติ และการบัญญัติข้อธรรมขึ้นใหม่ ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์อนัมนิกายที่มาพร้อมพิธีกรรม อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการปฏิรูป และการปฏิวัติคำสอนของลัทธิเต๋าและขงจื๊อ เข้ากับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้ากับสังคมนั้นๆ ได้อย่างไม่ขัดแย้งกัน เพื่อใช้พิธีกรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะคนที่เข้าวัดฝ่ายมหายาน ส่วนใหญ่เข้าวัดเพราะพิธีกรรม เช่น พิธีกึ่งเด็ก สอนให้คนรู้จักความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และสอนให้รู้จักตอบแทนคุณครั้งสุดท้ายหลังจากที่เสียชีวิตไป และทำบุญให้วิญญาณที่ไร้ญาติ ในพิธีไทยทานทั้งกระเจาแดกทาน ที่มีความเชื่อว่า ซึ่งจะได้านิสงส์ได้ทั้งคนที่มีชีวิตอยู่ และคนที่เสียชีวิตไปแล้วด้วย คนที่มีชีวิตอยู่ ก็ได้รับทานที่เป็นสิ่งของ และคนที่เสียชีวิตไปแล้ว ก็ได้านิสงส์ในการบุญอุทิศด้วย ซึ่งพิธีกรรม ก็เป็นการดำรงรักษาพระธรรม และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนได้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ (1987) จำกัด
- อ.วศิล อินทสระ. (2562). **ศีล สมภาณี ปัญญา**. จังหวัดสมุทรปราการ: บริษัทชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์
- พระจักรพงษ์ คั่นดิน (ทิพสุ่งเนิน). (2557). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์พิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย**. คณะศาสนาและปรัชญา. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ปรีชา ช้างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา. (2543) **มนุษย์กับศาสนา**. คณะอักษรศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รศ.นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2542). **ศาสนากับสังคม Religion and Society**. ภาควิชาปรัชญา. คณะมนุษยศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน รศ.ทวี ผลสมภพ. (2541). **หลักพุทธศาสนา Buddhist Principles**. ภาควิชาปรัชญา. คณะมนุษยศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- วศิล อินทสระ. (2541). **พุทธปรัชญามหายาน Mahayana Buddhist Philosophy**. ภาควิชาปรัชญา. คณะมนุษยศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- สมภาร พรหมทา. (2534). **พุทธศาสนมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ภิญโญ ทัศนะพยัคฆ์. (2511) **พระโพธิสัตว์**. กรุงเทพมหานคร. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร